

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

ПАЧЕВА НАТАЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК (330.14:316.472.4)(043.3)

**МІСЦЕ ПОЗАЕКОНОМІЧНИХ ІНСТИТУТІВ У ВІДТВОРЕННІ
СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ**

Спеціальність 08.00.01 – економічна теорія
та історія економічної думки

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Київ – 2015

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» Міністерства освіти і науки України, м. Київ

Науковий керівник: доктор економічних наук, професор
Якубенко Валерій Дем`янович,
ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»,
професор кафедри політичної економії
обліково-економічних факультетів

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор
Галушка Зоя Іванівна,
Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича,
завідувач кафедри економічної теорії,
менеджменту і адміністрування

кандидат економічних наук
Лебедева Лариса Валеріанівна,
Київський національний торговельно-
економічний університет,
доцент кафедри економічної теорії та
конкурентної політики

Захист відбудеться «18» травня 2015 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.006.01 ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03680 м. Київ, просп. Перемоги, 54/1, ауд. 317

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» за адресою: 03113, м. Київ, вул. Дегтярівська, 49-Г, ауд. 601.

Автореферат розісланий «16» квітня 2015 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат економічних наук, доцент

М. К. Галабурда

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Поняття «позаекономічні інститути» в економічній науці не нове, хоча традиційно воно застосовується в контексті соціологічного аналізу для дослідження соціокультурних, етичних, правових і політико-ідеологічних правил та норм суспільної поведінки. Водночас у сучасному суспільстві економічна діяльність регулюється не тільки економічними інститутами, а й позаекономічними. Регулятивний принцип, закладений у системі моральних норм, соціальної поведінки, культурних традицій, звичаїв, об'єктивно «накладається» на поле економічної поведінки.

Формування позаекономічних інститутів у період трансформації соціально-економічних відносин впливає на відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях. У свою чергу соціальний капітал здійснює зворотній вплив на систему соціально-економічних відносин у суспільстві за допомогою своїх складових, а саме: соціальних мереж, норм та цінностей, довіри. Тому відтворення соціального капіталу за допомогою позаекономічних інститутів має суттєве значення у стабілізації соціально-економічного розвитку.

За останні десятиліття трансформаційні процеси в економіці набули особливої інтенсивності, насамперед це стосується руху національної економіки до соціально-економічних моделей суспільного відтворення. У цьому відношенні теоретичні та прикладні питання визначення змісту, структури, ролі та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу об'єктивно виступають на перший план.

Фундаментальними дослідженнями проблеми соціального капіталу займалися вчені зі світовим ім'ям: Г. Беккер, Р. Берт, П. Бурдье, Т. Веблен, О. Вільямсон, У. Гамільтон, Дж. Гелбрейт, М. Грановеттер, Дж. Джонсон, Дж. Коммонс, Р. Коуз, Дж. Коулман, Н. Лін, Г. Лоурі, К. Мітчел, Д. Норт, Р. Патнем, А. Портес, У. Ростоу, Ф. Фукуяма, Л. Харрис, Д. Хікс та ін.

Теоретичне обґрунтування поняття економічних та позаекономічних інститутів закладено у працях Л. Алексеєнка, З. Атаманюка, В. Базилевича, Д. Верби, В. Гейця, Ю. Зайцева, Г. Зборовського, М. Іващенко, Р. Капелюшнікова, Т. Кричевської, П. Леоненка, В. Савчука, Є. Смірнова, В. Тамбовцева, А. Шастітко, В. Якубенка та ін. Дослідження соціального капіталу представлено у працях С. Барсукової, З. Галушки, О. Демченко, Л. Долгової, Н. Ларіонової, Л. Лебедевої, І. Малого, В. Радаєва, В. Тітова. Соціальну ренту розглядали такі науковці, як Н. Апаріна, Є. Діскін, М. Курбатова.

Проте аналіз наукових досліджень свідчить, що роль та місце позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу досліджено недостатньо. Так, недослідженим залишається економічний підхід у комплексі позаекономічних інститутів (правових, політичних, ідеологічних, етичних) та є невизначеним вплив позаекономічних інститутів на конвертацію соціального капіталу та утворення соціальної ренти. Актуальність зазначених питань, їх важливість і практична значущість обумовлюють актуальність обраної теми роботи, визначають мету, завдання, логіку та структуру дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою частиною комплексних наукових тем кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» «Сучасне постіндустріальне суспільство і шляхи його формування в Україні» (номер державної реєстрації 0107U001332) та «Проблеми політекономічного аналізу сучасного економічного розвитку» (номер державної реєстрації 0112U005377). Особистий внесок автора у розробку цих тем полягає в дослідженні специфіки розвитку позаекономічних інститутів та їх впливу на відтворення соціального капіталу.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційної роботи є визначення структури, функціональної ролі та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу, можливостей оптимізації процесу відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Для досягнення поставленої мети було визначено такі наукові *завдання*:

- узагальнити та систематизувати підходи, які застосовуються в сучасній політичній економії та новій інституціональній економічній теорії для пояснення сутності позаекономічних інститутів, визначити їх зміст та структуру;
- структурувати позаекономічні інститути з позиції діалектики загального, особливого, одиничного та окремого;
- обґрунтувати зміст позаекономічних інститутів як факторів відтворення соціального капіталу;
- з'ясувати місце та значення інституційно-синергетичного підходу в методології дослідження соціального капіталу в економічних відносинах;
- дослідити інституційну основу соціального капіталу через його складові;
- узагальнити погляди провідних вітчизняних та зарубіжних учених на специфіку вимірювання соціального капіталу та його накопичення (відтворення) на мікро-, мезо- та макрорівнях;
- визначити роль соціальної ренти в соціально-економічному розвитку;
- обґрунтувати можливості оптимізації відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Об'єктом дослідження є процеси відтворення соціального капіталу.

Предмет дослідження – позаекономічні інститути у структуроутворенні та відтворенні соціального капіталу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічною основою дослідження слугували загальні методи наукового пізнання, а саме: логіко-історичний, теоретичний, діалектичний, системний, структурно-функціональний, аналітичний (аналізу та синтезу), узагальнення.

За допомогою системного підходу використання методологічних інструментів різних напрямків і шкіл у політичній економії та економічній теорії було проведено системний аналіз впливу позаекономічних інститутів на відтворення соціального капіталу. При дослідженні використовувалися загальноприйняті наукові методи пізнання та методи специфіковані потребам аналізу, які випливають з вище згаданих завдань предмету дослідження. Зокрема, історико-генетичний метод використано для аналізу зміни підходів до дослідження позаекономічних інститутів та їх складових (у розділі 1). Для вирішення задач, поставлених у 2 розділі, застосовано

методи аналізу, синтезу, метод логічного узагальнення, статистичні методи обробки економічної інформації.

Інформаційну базу дослідження склали наукова монографічна література, публікації зарубіжних і вітчизняних учених у періодичних виданнях, матеріали державних статистичних органів України, матеріали мережі Інтернет, результати особистих досліджень та дані інших джерел по темі дисертації.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в поглибленні теоретико-методологічних підходів і розробці наукових положень про місце та роль позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу. При цьому:

– *вперше*:

обґрунтовано специфіку впливу позаекономічних інститутів на відтворення соціального капіталу. Встановлено, що функціональний та структурний вплив позаекономічних інститутів може проявлятися як через систему стимулів, так і через систему обмежень. Система стимулів надає кумулятивний характер розвитку соціально-економічних відносин, передбачає мотивацію поведінки економічних суб'єктів, орієнтуючи їх до дій заради суспільного визнання та можливості отримання соціальної ренти. Система обмежень продукує стабільність соціально-економічних взаємодій, забезпечуючи передбачуваність поведінки економічних суб'єктів, мінімізацію трансакційних витрат, доступ до соціальної мережі, ресурсів та благ, спрощення взаємовідносин та посилення щільності взаємодії між економічними агентами, що дозволяє використовувати позаекономічні інститути як інструмент економічного регулювання;

– *удосконалено*:

трактування позаекономічних інститутів як загальносуспільного інституційного явища, яке, на відміну від інших поширених визначень, розкриває їх як формальні та неформальні правила та норми поведінки, що безпосередньо не пов'язані з організацією економічної діяльності, проте суттєво впливають на неї та забезпечують цілісність процесу відтворення соціального капіталу. Позаекономічні інститути (правові, політичні, ідеологічні, етичні) опосередковано впливають на організацію економічної діяльності через систему стимулів та систему обмежень, роблячи поведінку економічних суб'єктів передбачуваною, мотивуючи їх до дій, мінімізуючи трансакційні витрати, спрощуючи взаємовідносини та підвищуючи щільність взаємодії, що дає змогу використовувати позаекономічні інститути як інструмент неформальної регуляції економіки;

обґрунтування процесу відтворення соціального капіталу, який відбувається через мережу позаекономічних зв'язків суб'єктів соціальної взаємодії, обумовлених сумісністю цінностей та відносин довіри, закріплених у формальних чи неформальних нормах. Встановлено, що соціальні мережі, сумісність цінностей, довіра та норми соціальної поведінки виступають внутрішніми позаекономічними, інституціональними чинниками соціального капіталу, входження якого в економічну сферу опосередковується капіталізацією соціальних зв'язків, а інвестування в соціальний капітал та його відтворення мотивовані можливостями отримання специфічного доходу, який може бути визначений як частина соціальної ренти, пов'язаної з вигодою від соціального капіталу;

теоретико-методологічні підходи до оцінки якості відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях через введення таких показників, як якість життя, належність до певної соціальної мережі, рівень громадської активності, довіри до учасників мережі, рівень прозорості та відкритості дій. Уведення цих показників сприятиме розробці програм і проектів розвитку соціально-економічних відносин. Такі складові, як соціальні мережі, норми і цінності, довіра, впливають на якісні характеристики соціального капіталу в економіці, що відбуваються за допомогою позаекономічних інститутів. Власне доступ до соціального капіталу вже можна розглядати як засіб захисту від дискримінації в економічній сфері, а позаекономічні інститути здійснюють змістовий вплив на структуру економічної системи та характер економічного розвитку;

– *набули подальшого розвитку:*

обґрунтування можливостей та меж ідентифікації процесів відтворення соціального капіталу та капіталу як економічного фактору, що обумовлено функціональними особливостями їх складових. Зазначені можливості мають обмежений характер, тому що ступінь формалізації соціального капіталу є значно нижчим і не може виступати об'єктом відносин власності, не може продаватися або передаватися в користування іншим, оскільки виникає та відтворюється тільки в системі відносин між людьми. Віднесення до капітальних благ таких складових соціального капіталу, як соціальні мережі, довіра, цінності та норми соціальної поведінки, тощо, може бути пояснено їх здатністю до розширення, нагромадження та включенням в економічний кругообіг;

можливості оптимізації процесів відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо-, макрорівнях, спрямовані на підвищення щільності соціальних мереж, дотримання норм та цінностей, відтворення механізму довіри. Така оптимізація повинна зменшити трансакційні витрати, невизначеність, ризики та привести до підвищення ефективності соціально-економічної політики держави і позитивно вплинути на розбудову демократичного, громадянського суспільства.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення і висновки, сформульовані в дисертації, є методологічною основою теоретичного усвідомлення сутності та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу.

Отримані наукові результати є насамперед теоретико-методологічною базою поглиблення досліджень проблем поєднання економічних та позаекономічних факторів соціально-економічного розвитку, що сприяють становленню якісно нової системи виробничих відносин, забезпеченню більш високого рівня реалізації принципу ефективності та соціальної справедливості в суспільному відтворенні. Висновки, пропозиції, рекомендації, сформульовані в дисертаційній роботі, можуть стати базою при визначенні цілей, принципів, інструментів системної економічної політики, яка б виходила із пріоритетності економічних та соціальних потреб індивіда.

Запропоновані наукові положення, рекомендації та висновки можуть бути використані при формуванні та реалізації державної політики, в навчальному процесі ВНЗ з економічної теорії.

Теоретичні узагальнення, висновки та рекомендації дисертаційного дослідження були використанні в роботі Комітету Верховної Ради України з питань фінансової політики і банківської діяльності (довідка № 4/4 від 15.12.2014 р.). Запропоновані в дисертаційній роботі пропозиції механізму відтворення соціального капіталу використано в роботі виконавчого комітету Уманської міської ради, зокрема при розробці Програми економічного і соціального розвитку міста Умань на 2015 рік (довідка № 216/01-13 від 15.10.2014 р.). Наукові результати дисертаційної роботи були використані Управлінням економічного розвитку і торгівлі Уманської районної державної адміністрації в Черкаській області (довідка № 01-11/14 від 20.10.2014 р.) при складанні перспективного плану економічного розвитку Уманського району. Основні теоретичні положення, методичні підходи, що містяться в дисертаційній роботі, використовуються в навчальному процесі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини при розробці та викладанні дисциплін «Корпоративна соціальна відповідальність», «Економіка праці і соціально-трудова відносини», «Економікс», «Трансформаційна економіка та економічна політика держави», «Національна економіка» (довідка № 2039/01 від 25.11.2014 р.).

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, винесені на захист, автор одержав самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, у дисертаційній роботі використано лише ті положення та ідеї, які отримав автор особисто та які наведено окремо у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження обговорено на засіданнях кафедри політичної економії обліково-економічних факультетів ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Основні положення і висновки дисертаційної роботи було оприлюднено на 21 міжнародній та всеукраїнській науково-практичній конференції, зокрема: «Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти» (м. Умань, Всеукраїнська науково-практична конференція, 6–9 червня 2008 р.), «Aktualni vymozenosti vedy – 2011» (Praha, VII mezinarodni vedecko – prakticka conference, 27 cervna – 05 cervence 11 roku), «Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011» (Przemysl, VII Miedzynarodowej naukow-praktucznej konferencji, 07–15 listopada 2011 roku), «Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України» (м. Умань, Всеукраїнська науково-практична конференція, 24 січня 2012 р.), «Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу» (м. Львів, VII Міжнародна науково-практична конференція, 10–11 лютого 2012 р.), «Бъдешите изследвания – 2012» (София, VIII международна научна практична конференция, 17–25 февруари 2012), «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (м. Умань, Всеукраїнська науково-практична конференція, 18 травня 2012 р.), «Wykształcenie i nauka bez granic – 2012» (Przemysł, VIII Międzynarodowej naukow-praktycznej konferencji, 07-15 grudnia 2012 roku), «Бъдешето въпроси от света на науката» (София, 8-а международна научна практична конференция, 17–25 декември 2012), «Věda a vznik – 2012/2013» (Praha, IX mezinarodni vedecko-prakticka conference, 27 prosincu 2012 – 05 ledna 2013 roku), «Пріоритети розвитку національної економіки в

умовах євроінтеграції України» (м. Умань, Міжнародна інтернет-конференція, 1 лютого 2013 р.), «Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах» (м. Бердянськ, II Міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих вчених, 6–7 лютого 2013 р.), «Новината за напреднали наука» (Софія, 9-а міжнародна научна практична конференція, 17–25 май, 2013), «Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи» (м. Умань, III Міжнародна науково-практична конференція, 30 травня 2013 р.), «Achievement of high school – 2013» (Софія, VIII-а міжнародна научна практична конференція, 17–25 November, 2013), «Věda a vznik – 2013/2014» (Praha, X mezinárodní vědecko-praktická konference, 27 prosincu 2013 – 05 ledna 2014 roku), «Образованието и науката на XXI век» (Софія, 10-а міжнародна научна практична конференція, 17–25 октомври 2014 г.), «Zprávy vědecké ideje – 2014» (Praha, X mezinárodní vědecko – praktická konference, 27 října – 05 listopadu 2014 roku), «Conduct of modern science - 2014» (Sheffield, X International scientific and practical conference, November 30, 2014 – December 7, 2014), «Areas of scientific thought – 2014/2015» (Sheffield, XI International scientific and practical conference, December 2014), «Wykształcenie i nauka bez granic – 2014» (Przemyśl, X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, 07–15 grudnia 2014 roku).

Публікації. За темою дисертації опубліковано 32 наукових праці загальним обсягом 6,1 друк. арк., у тому числі: 1 – у колективній монографії, 4 статті в наукових фахових виданнях, 6 – у зарубіжних виданнях та 21 публікація в інших виданнях.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Обсяг основної частини становить 158 сторінок. Робота містить 15 таблиць на 6 сторінках, 15 рисунків на 4 сторінках, 9 додатків на 11 сторінках. Список використаних джерел складається зі 195 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність обраної теми дисертаційного дослідження з позиції визначення ролі та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу, з'ясування теоретико-методологічних основ ідентифікації соціального капіталу та капіталу як економічного фактора, визначення можливостей отримання специфічного доходу – соціальної ренти від володіння соціальним капіталом, сформульовано мету і завдання дисертаційної праці, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів; наведено їх апробацію і публікації, подано структуру та обсяг роботи.

У **розділі 1 «Позаекономічні інститути у структуроутворенні соціального капіталу»** обґрунтовано поняття «позаекономічні інститути» та їх місце у структуроутворенні та відтворенні соціального капіталу; висвітлено сутність і структуру соціального капіталу; виявлено зміст категорії «соціальна рента», її сутність та місце в економічній системі.

У дисертаційній роботі доведено актуальність економіко-теоретичного дослідження соціального капіталу, проблеми соціальних відносин, як відносин між

людьми, які виступають не лише складовими соціальної структури суспільства, а й опосередковано їх економічним ресурсом. Саме теорія соціального капіталу концентрує свою увагу на таких поняттях, як відносини та зв'язки.

У розділі показано, що під «позаекономічними інститутами» слід розуміти формальні та неформальні правила та норми поведінки, які безпосередньо не пов'язані з організацією економічної діяльності та які забезпечують цілісність процесу відтворення соціального капіталу. Вони опосередковують цей зв'язок через передбачуваність і мотивацію поведінки економічних суб'єктів, мінімізацію трансакційних витрат, доступ до необхідної інформації, ресурсів та благ, спрощення взаємовідносин та взаємодії між економічними агентами. Це у свою чергу дає змогу для економії трансакційних витрат.

Дослідження поняття «позаекономічні інститути» проведено з позицій одиничного, особливого, загального. На рівні загального позаекономічні інститути (правові, політичні, ідеологічні та етичні) «вбираються» у поняття інституційної матриці суспільної організації. На рівні особливого вони представлені власне соціальним капіталом, що (на рівні одиничного) дає можливість для його структурування через інститути соціальних мереж, норм та цінностей, довіри (рис 1).

Рис. 1. Загальне, особливе, одиничне при дослідженні позаекономічних інститутів
Джерело: розроблено автором.

Проведене дослідження показало, що в системі немає явищ, які б склалися з окремих ознак, оскільки кожне явище становить єдність одиничного, особливого та загального. Така єдність виражається категорією «окремим». Окремим у цьому ряду виступає результат функціонування соціального капіталу – соціальна рента, яка пов'язує одиничне (соціальні мережі, норми та цінності, довіру), особливе (соціальний капітал) та загальне (інституційну матрицю суспільно організації).

У розділі досліджено структуру позаекономічних інститутів на рівні загального (інституціональної матриці) та їх конкретизацію (рис. 2). Встановлено, що позаекономічні інститути є стійкими і соціально доцільними інститутами, що фіксуються в звичках, традиціях, стереотипах мислення, неформальних нормах, цінностях, а вже потім і в писаному праві. Саме позаекономічні інститути визначають особливий характер організації економічного буття держави – тими умовами й обмеженнями, факторами і традиціями, які існували в минулому і продовжують існувати нині, які формують взаємопов'язані елементи: стереотипи поведінки, що виробляються суспільством на основі звичаїв, традицій і моральних норм і які визначають більшу частину дій кожного члена суспільства, а також відповідний цим групам чи співтовариствам менталітет; соціальні групи

суспільства; система виробництва і споживання освіта та виховання, культура, релігія, із яких складається структура будь-якого суспільства.

Рис. 2. Структура позаекономічних інститутів на рівні інституціональної матриці
Джерело: розроблено автором.

Соціальні мережі розглядаємо як цілісну систему, де описано певні структури рольових відносин у соціальній системі, тобто розглядаємо одночасно мережі певної спільноти, обмежені загальними і часто формальними рамками. Визначено, що, маючи мережу соціальних зв'язків, економічні агенти «належать» до певної соціальної групи і користуються певними преференціями, які може надати соціальна група. Ці преференції полягають у взаємодопомозі (надавши якусь послугу, актор (агент) буде чекати на допомогу у відповідь). Доведено, що норми суспільної поведінки передаються від одного покоління до іншого у процесі соціалізації здебільшого за звичаєм, а не через якусь причину. А довіра у відносинах між акторами допомагає створити міцні ділові зв'язки або об'єднання. Встановлено, що структуроутворення забезпечується базисними позаекономічними інститутами одиничного рівня (соціальні мережі, норми та цінності, довіра), які відіграють значну роль у мінімізації трансакційних витрат, доступі до необхідних ресурсів, благ та інформації, щільності соціальних мереж.

Встановлено, що відтворення соціального капіталу є досить динамічним і безперервним процесом формування позаекономічних інститутів, що відбувається в замкнутому колі в сім'ї, групі, суспільстві. Відтворення соціального капіталу – це процес «побудови» різносторонніх взаємозв'язків та якісних соціальних мереж між економічними агентами (суб'єктами), заснованих на довірі, звичках, традиціях, цінностях.

Виникнення соціального капіталу починається з побудови між суб'єктами мережі соціальних відносин. Розвиток цих відносин базується на їх зміцненні та дотриманні спільних норм і цінностей мережі, а це породжує виникнення довіри між її членами. Результатом цього процесу стає виникнення соціального капіталу за допомогою впливу позаекономічних інститутів: правових, політичних, ідеологічних, етичних та соціальної ренти (рис. 3), у результаті чого відбувається встановлення

контактів, розвиток взаємовідносин та утворення соціальної мережі. Усі учасники соціальної мережі дотримуються встановлених норм та цінностей, а також формуються довірчі відносини між членами мережі. На цій основі формується соціальний капітал, який породжує виникнення соціальної ренти.

Рис. 3. Процес формування соціального капіталу та соціальної ренти

Джерело: розроблено автором.

У розділі показано, що інвестування в соціальний капітал веде до його відтворення, що уможливорює отримання специфічного доходу – соціальної ренти. Цей процес можливий за допомогою використання позаекономічних інститутів, у результаті чого в соціальній системі конвертація соціального капіталу як соціального блага приводить до утворення в економічній – соціальної ренти. Соціальна рента – це вигода, яку отримує суб’єкт (колектив) від володіння соціальним капіталом. Вхідження соціального капіталу в економічну сферу опосередковується капіталізацією соціальності (соціальних зв’язків), тобто трансформацією соціального блага в соціальну ренту (рис. 4).

Рис. 4. Вплив позаекономічних інститутів на конвертацію соціального капіталу та утворення соціальної ренти

Джерело: розроблено автором.

Соціальний капітал допомагає зміцненню суспільної стабільності та сталому розвитку завдяки взаємодії між членами групи, їх довірі один до одного, дотримання певних норм та цінностей, що панують у цій соціальній групі. Економічний актор є невід’ємною частиною соціальних відносин (належність до мережі в процесі міжособистісних економічних відносин), які побудовані на дотриманні встановлених норм та цінностей, взаємодії та взаємодопомоги, довіри між її

членами. Міцність та тривалість цих відносин залежить від складових соціального капіталу: соціальних мереж, норм та цінностей, довіри. Свідоме використання економічним актором соціального капіталу дає можливість зекономити на витратах і швидше досягти поставлених цілей та отримати економічну вигоду (соціальну ренту) від використання внутрішніх позаекономічних інституційних ознак соціального капіталу (соціальних мереж, норм та цінностей і довіри).

У розділі 2 «Особливості відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- і макрорівнях» проаналізовано процес відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях, запропоновано можливості оптимізації відтворення соціального капіталу на кожному з досліджуваних рівнів.

Визначено, що мікросоціальний капітал на рівні організації складається із соціального капіталу працівників або членів організації. Відтворення соціально-корпоративного капіталу впливає на процес ефективного ведення та організації власної справи, збільшення продуктивності праці та ефективності соціально-економічної політики даної організації, зниження витрат на ведення економічної діяльності загалом.

Доведено, що відтворення соціально-корпоративного капіталу через механізм довіри відбувається в результаті: захищеності інтересів працівників як з боку держави, так і з боку керівництва; чіткого слідування встановленим нормам та правилам в організації; партнерським відносинам; відкритої діяльності організації; формування чітких і доступних цілей діяльності організації (підприємства).

У розділі показано, що відтворення соціального капіталу на мезорівні (регіональному рівні) може відбуватися за умови показників якості життя, що вважаються сприйнятими населенням певного регіону. Було проведено дослідження магістральних економічних та позаекономічних факторів, які впливають на якість життя населення України за регіонами, а саме: зростання добробуту населення, валовий регіональний продукт, доходи населення, середньомісячна заробітна плата, рівень задоволеності життям та інше. Встановлено, що регіон є комплексом соціальних взаємодій, які утворюють мережу на даному рівні. Кожен регіон має свої характерні ознаки, і цими ознаками виступають такі позаекономічні інститути, як: правові, політичні, ідеологічні, етичні.

Досліджено цільові програми соціально-економічного розвитку регіону і визначено, що перепонами для їх реалізації є:

- з боку держави – відсутність достатньої професійної підготовки для залучення громадськості в питаннях підготовки та реалізації управлінських рішень; недовіра влади до громади щодо її компетентності в цих питаннях; переконаність у своїй безпомилковості; небажання передачі коштів на фінансування громадських програм та їх організацій.

- з боку громадськості – недовіра до влади; некомпетентність і неготовність спільноти до активної громадської діяльності.

Обґрунтовано можливості оптимізації процесу відтворення соціального капіталу на мезорівні, такі як: збільшення конкурентоздатності регіону через покращення економічних показників розвитку; підвищення рівня довіри громадськості до органів регіональної влади за допомогою відкритості, прозорості їх дій; активізація громадської діяльності із залученням населення регіону для

реалізації стратегій і програм у соціальній політиці при умові необхідного фінансування; нарощення рівня довіри до соціальних мереж регіону, шляхом розширення їх кількості та відкритості їхньої діяльності; збільшення соціальних мереж та їх щільності за допомогою залучення більшої кількості учасників у вже існуючих мережах – це дасть доступ до раніше недоступних ресурсів; розвиток демографічної політики в регіоні; нарощення добробуту населення регіонів та підвищення якості їхнього життя за допомогою зростання доходів населення через стимулювання зростання зайнятості. Доведено, що реалізація вказаних рекомендацій може привести до формування позитивного ставлення громадськості до соціальних дій і на цій основі до встановлення необхідних соціальних мереж, які є основою соціального капіталу.

У розділі показано, що соціальний капітал макрорівня (рівень держави) втілений у мережі соціальних зв'язків, довірі між її членами та дотриманні закріплених норм і цінностей. Держава, в якій домінують довірчі відносини, моральні цінності та норми, є більш ефективнішою та менш затратною, ніж та держава, яка сподівається на силу і примус. Нині роль держави в системі відтворення соціального капіталу є надзвичайно важливою для розвитку громадського суспільства, адже вона повинна створювати незмінне і передбачуване середовище, побудоване на довірі, загальних нормах і цінностях.

Доведено, що відтворення соціального капіталу на державному рівні повинно здійснюватися за допомогою: економічного середовища (підвищення якості життя, зростання добробуту населення, задоволення соціально-економічних потреб); політичного середовища (демократичний розвиток держави, заохочення до утворення громадських організацій та підтримання їхньої діяльності, прозора діяльність політиків); соціального середовища (підтримка та розвиток соціальних інститутів, соціальна справедливість та соціальна безпека, консолідація суспільства); культурного середовища (дотримання моральних норм та цінностей, збільшення рівня довіри до державних органів, відродження традицій).

Підвищення якості життя дає змогу оцінити рівень соціального капіталу та встановити пріоритетні напрямки регіональної та державної соціально-економічної політики. За результатами звіту 2013 року Всесвітнього економічного форуму наша держава втратила 11 позицій порівняно з 2012 роком у рейтингу глобальної конкурентоспроможності (з 73 місця на 84), однак, спостерігаючи динаміку змін позиції України в рейтингах глобальної конкурентоспроможності, наша держава переживала як ріст, так і падіння показників. За останній рік Україна піднялася на 8 позицій і посіла 76 місце зі 144 досліджуваних країн (табл. 1). Проте слід пам'ятати, що анексія Криму і конфлікт на Донбасі обов'язково позначаться на показниках конкурентоспроможності в майбутньому.

Таблиця 1

Динаміка змін позиції України у рейтингах глобальної конкурентоспроможності з 2005 р. по 2014 р.

Рік	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Місце в рейтингу	68	78 (-10)	73 (+5)	72 (+1)	82 (-10)	89 (-7)	82 (+7)	73 (+9)	84 (-11)	76 (+8)

Джерело: складено за даними World Economic Forum <http://www.weforum.org/>

Встановлено, що соціальний капітал нашої держави є недоінвестованим, тому що на макрорівні виступає як суспільне благо (не є приватною власністю). Він недоотримує необхідних приватних вкладень, а відповідно і соціальну ренту від його використання отримує все суспільство загалом.

Макросоціальний капітал відтворюється при координації особистих і соціальних інтересів за допомогою вироблених суспільством норм і цінностей у напрямку досягнення економікою громадського оптимуму і підвищення соціального добробуту. Метою створення державного соціального капіталу виступає узгодження суспільних інтересів: органів влади, населення та інших суб'єктів, а в подальшому ефективний розвиток країни.

Показано, що структурні елементи соціального капіталу (соціальні мережі, довіра, норми та цінності) виконують функцію внутрішніх неформальних позаекономічних механізмів координації поведінки людей у суспільстві. Ефективні позаекономічні інститути здійснюють позитивний вплив на стійкий економічний розвиток, забезпечуючи можливість тривалого співробітництва та накопичення соціального капіталу. Водночас неефективні позаекономічні інститути, навпаки, створюють атмосферу сумніву та недовіри, зменшують щільність соціальної мережі та загалом руйнують соціальний капітал.

Визначено можливості оптимізації відтворення соціального капіталу на рівні держави, через: відкриті і прозору діяльність державних органів та організацій; поінформованість населення про їх функціонування; постійний контроль та моніторинг ситуації в країні та ознайомлення з нею населення. Усе це зміцнить довіру суспільства, забезпечить сприяння в досягненні поставленої мети та розширення взаємовідносин у напрямку спільної діяльності.

Встановлено, що державний соціальний капітал позитивно впливає на економічний розвиток через узгодження інтересів економічної діяльності членів такої мережі; зниження трансакційних витрат, інвестиційних ризиків; збільшення рівня кооперації; зростання рівня довіри до суспільних інститутів; зниження рівня корупції; зміцнення взаємовідносин; підвищення добробуту населення.

Доведено, що відтворення соціального капіталу є необхідною умовою для успішного розвитку держави та згуртованості нації. Рівень соціального капіталу зростатиме з розвитком громадянського суспільства, побудованого на довірі до суспільних інститутів та на основі встановлених норм і цінностей. Високий рівень соціального капіталу ефективно впливатиме на розвиток держави, освіти, культури. На рівні держави необхідно приділити значну увагу розвитку соціального капіталу за допомогою позаекономічних інститутів, оскільки вони є потужним джерелом та найбільш дієвим механізмом прискорення процесу накопичення соціального капіталу. Тому для нормального функціонування держави необхідно створювати всі необхідні умови для розвитку як економічних, так і позаекономічних інститутів.

ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукового завдання, що виявляється у визначенні ролі та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу, що дозволяє зробити наступні висновки:

1. Система людських відносин будується за допомогою економічних та позаекономічних інститутів, що мають свою структуру, в якій кожен елемент взаємопов'язаний між собою і утворює єдине ціле. На основі здобутків наукової думки, практичного досвіду та застосування системного підходу до аналізу еволюції поглядів на категорію «позаекономічні інститути» сформульовано їх визначення як формальних і неформальних правил та норм поведінки, що безпосередньо не пов'язані з організацією економічної діяльності, проте суттєво впливають на неї та забезпечують цілісність процесу відтворення соціального капіталу. Встановлено, що позаекономічні інститути у своїй структурі містять правові, політичні, ідеологічні, етичні інститути. Вони можуть впливати на відтворення соціального капіталу як через систему стимулів, так і через систему обмежень. Тим самим позаекономічні інститути забезпечують стійкість економічної діяльності, скорочують трансакційні витрати, забезпечують свободу дій людини в певних рамках, спрощують взаємовідносини і взаємодії між учасниками соціальної мережі, роблять поведінку економічних суб'єктів передбачуваною, мотивуючи їх до дій.

2. Дослідження діалектики поняття «позаекономічні інститути» проведено за допомогою категорій одиничного, особливого, загального та окремого. У цьому розумінні загальним виступають агрегати позаекономічних інститутів (правові, політичні, ідеологічні та етичні), що формують інституціональну матрицю соціальної організації; особливим – соціальний капітал на мікро-, мезо- та макрорівнях; одиничним – соціальні мережі, довіра, норми та цінності; окремим – соціальна рента. За допомогою принципової схеми інституційної матриці при дослідженні позаекономічних інститутів ми позначили комплекс зазвичай не пов'язаних між собою конкретних сфер як єдину цілісність. На нашу думку, кістяк інституціональної матриці суспільної організації складають досліджувані позаекономічні інститути. Ця матриця має здатність до самовідтворення і забезпечує історичну стійкість інститутів відносно різних впливів. Її особливості полягають у темпах відтворення соціального капіталу (на рівні одиничного через мережу позаекономічних зв'язків, які побудовані на довірі, закріплені за допомогою норм та цінностей). Встановлено, що соціальні мережі, довіра, норми та цінності соціальної поведінки – це внутрішні позаекономічні інституціональні ознаки соціального капіталу.

3. Дослідження показало, що позаекономічні інститути є найбільш стійкими і соціально доцільними. Вони фіксуються у звичках, традиціях, стереотипах мислення, неформальних нормах, цінностях, а вже потім і в писаному праві. Саме позаекономічні інститути є тими факторами, що забезпечують процес відтворення соціального капіталу і визначають особливий характер організації економічного життя держави – умови і обмеження, фактори і традиції, що існували в минулому і продовжують існувати нині.

4. У ході дослідження з'ясовано, що соціальний капітал – це чинник, який забезпечує через функції неформальної регуляції економіки позаекономічні конкурентні переваги економічним суб'єктам. До елементів соціального капіталу ми зараховуємо соціальні мережі, норми та цінності, довіру, за допомогою яких можна досліджувати відносини держави і громадських організацій, стан довіри в суспільстві, вплив на економічний розвиток, умови життя та інше.

5. Досліджено інституційну основу соціального капіталу, що має свою структуру (соціальні мережі, норми та цінності, довіру), яка утворює мережі соціальних зв'язків. За їх допомогою скорочуються транзакційні витрати, економляться ресурси, формується авторитет, репутація, імідж учасників мережі. У ході дослідження складових соціального капіталу встановлено, що на основі соціальних мереж утворюється соціальний капітал через належність до певної групи, суспільства. За допомогою соціального капіталу суспільство простіше та швидше вирішує необхідні питання, а довіра, взаємозв'язок, норми і цінності допомагають у формуванні та збереженні необхідної поведінки в певному колективі. Визначено, що норми та цінності допомагають індивіду обрати ту чи іншу модель поведінки. Спільні цінності в групі, організації, суспільстві згуртовують членів мережі за поглядами, за діями, за переконаннями, що веде до прискореного та ефективного досягнення даною мережею намічених цілей. Встановлено, що довіра є характеристикою стану суспільства. При її відсутності неможливе збільшення соціального капіталу та ефективне державне управління. Низький рівень довіри призводить до сприйняття соціальних взаємодій як досить небезпечних, а також втрати відчуття надійності в суспільстві або просторі.

6. Формування та відтворення соціального капіталу відбувається за наявності певного соціального ресурсу (зв'язків, контактів), через включеність у соціальні мережі, в основі яких лежать відносини, побудовані на довірі та дотриманні норм. Проведене дослідження показало, що складові соціального капіталу є нематеріальними ресурсами, тому процес його вимірювання є досить складним. Було встановлено, що відтворення соціального капіталу здійснюється на мікро-, мезо- та макрорівнях. Кожен досліджуваний рівень накопичення соціального капіталу допомагає виміряти ступінь вигоди, отриманої контрагентами в результаті належності до тих чи інших соціально-економічних відносин. З'ясовано, що соціальний капітал можна визначити як свідоме використання суб'єктом соціальних мереж, які у свою чергу за допомогою встановлених норм і загальноприйнятих цінностей та довіри стають можливістю для досягнення поставлених цілей.

7. Виявлено, що позаекономічні інститути впливають на конвертацію соціального капіталу та приводять до утворення соціальної ренти. Визначено, що соціальна рента – це вигода, яку отримує суб'єкт від володіння соціальним капіталом. Доведено необхідність інвестування соціального капіталу, що приведе до його відтворення та уможливить отримання специфічного доходу – соціальної ренти. Соціальну ренту мають ті спільноти, що вже накопичили соціальний капітал.

8. Встановлено, що можливостями оптимізації відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо- та макрорівнях є: формування економічних, політичних, соціальних та культурних умов для його відтворення, збільшення конкурентоздатності регіону через покращення економічних показників, підвищення рівня довіри громадськості до органів влади за допомогою відкритості і прозорості їх дій, збільшення рівня довіри до соціальних мереж організацій, регіону, держави, мотивація до зростання соціальних мереж та їх щільності, встановлення соціальної справедливості, створення та сприяння розвитку дієвим громадським та недержавним організаціям. Ефективне регулювання державою процесів формування

та відтворення соціального капіталу є необхідною умовою для її успішного розвитку та згуртованості нації.

9. Доведено, що ефективний розвиток держави можливий через створення надійної мережі соціальних відносин, побудованих на довірі та встановлених нормах і цінностях. Основна тенденція для розвитку та відтворення соціального капіталу є тенденція для створення процвітаючого суспільства. Тому основні завдання позаекономічних інститутів полягають у тому, що вони повинні зменшувати невизначеність людських дій, робити поведінку людей передбачуваною, знижувати трансакційні витрати.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

у колективній монографії:

1. Пачева Н. О. Структуризація позаекономічних інститутів / Н. О. Пачева // Економіка України: фінансово-економічні проблеми інноваційного розвитку: [колективна монографія]. – К. : [НДЕІ], 2012. – С. 426–430. (0,4 д.а.).

у наукових фахових виданнях:

2. Пачева Н. О. Теоретичні основи походження поняття «інститут» / Н. О. Пачева // Збірник наукових праць Уманського національного університету садівництва. – Умань, 2011. – Вип. 76, ч. 2 : Економіка. – С. 293–298. (0,3 д.а.).

3. Пачева Н. О. Структура позаекономічних інститутів і їх роль у суспільному відтворенні / Н. О. Пачева // Міжнародна економічна політика : у 2 ч. : наук. журнал / ДВНЗ «Київський нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана». – 2012. – Ч. 1. – С. 165–171. (0,4 д.а.).

4. Пачева Н. О. Особливості формування позаекономічних інститутів у контексті економічного розвитку / Н. О. Пачева // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія Економічні науки : науковий зб. – Чернігів : Чернігівський держ. технол. ун-т, 2012. – № 4 (62). – С. 75–80. (0,3 д.а.).

5. Пачева Н. О. Довіра як основа формування соціального капіталу / Н. О. Пачева // Сталий розвиток економіки : міжн. науково-виробн. журнал. – Хмельницький : ПВНЗ «Університет економіки і підприємництва», ПП «Інститут економіки, технологій і підприємництва», 2013. – Вип. 4 (21). – С. 320–323. (0,3 д.а.).

у зарубіжних наукових виданнях:

6. Пачева Н. О. Особенности структуры внеэкономических институтов / Н. О. Пачева // Вестник Поволжского государственного университета сервиса. Серия «Экономика и управление». – Тольятти, 2012. – № 2 (9). – С. 64–66. (0,4 д.а.).

7. Pacheva N. Research of structure of noneconomic institutes / N. Pacheva // Nauka i studia. Sbornyk nauchnyh prasy. Ekonomiczne nauki. – Przemysl, Poland, 2012. – № 16 (61). – P. 83–90. (0,3 д.а.).

8. Пачева Н. А. Внеэкономические институты в контексте постиндустриального преобразования / Н. А. Пачева // Вестник Академии знаний : всероссийский журнал. – 2013. – № 1 (4). – С. 58–61. (0,3 д.а.).

9. Пачева Н. О. Роль позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу / Н. О. Пачева // Сборник научных трудов Sworld : междунар. научное издание. – Иваново : МАРКОВА АД, 2013. – Вып. 4, т. 40. – С. 42–46. (0,3 д.а.).

10. Пачева Н. О. Роль держави в системі відтворення соціального капіталу /

Н. О. Пачева // Сборник научных трудов Sworld : междунар. научное издание. – Иваново : МАРКОВА АД, 2014. – Вып. 2, т. 23. – С. 15–20. (0,3 д.а.).

11. Пачева Н. О. Особливості формування та відтворення соціального капіталу на регіональному рівні / Н. О. Пачева // Сборник научных трудов Sworld : междунар. научное издание. – Иваново : МАРКОВА АД, 2014. – Вып. 4 (37), т. 25. – С. 8–13. (0,3 д.а.).

в інших виданнях:

12. Пачева Н. О. Соціальні аспекти економічного розвитку України / Н. О. Пачева // Економічний розвиток країни: проблеми, пріоритети, правові аспекти : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 6–9 червня 2008 р.). – Умань : СПД Жовтий, 2008. – С. 109–111. (0,1 д.а.).

13. Пачева Н. О. Особливості формальних і неформальних правил в інституційній теорії / Н. О. Пачева // Aktualni vymozenosti vedy – 2011 : materialy VII mezinarodni vedecko-prakticka conference, (27 cervna – 05 cervence 11 roku). – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o, 2011. – Dil 6 : Economicke vedi. – P. 40–42. (0,1 д.а.).

14. Пачева Н. О. Особливості походження поняття «інститут» / Н. О. Пачева // Perspektywiczne opracowania sa nauka i technikami – 2011 : materialy VII Miedzynarodowej naukowipraktucznej konferencji, (07–15 listopada 2011 roku). – Przemysl : Nauka i studia, 2011. – Vol. 18 : Ekonomiczne nauki. – С. 28–30. (0,1 д.а.).

15. Пачева Н. О. Позаекономічні інститути в постіндустріальному суспільстві / Н. О. Пачева // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Умань, 24 січня 2012 р.). – Умань : ПП Жовтий О. О. – С. 44–47. (0,1 д.а.).

16. Пачева Н. О. Теоретичні основи суті позаекономічних інститутів: конституційний та соціокультурний аспекти / Н. О. Пачева // Актуальні проблеми економіки, менеджменту, маркетингу : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Львів, 10–11 лютого 2012 р.) : в 2 ч. – Львів : Львівська економічна фундація, 2012. – Ч. 1. – С. 20–21. (0,1 д.а.).

17. Пачева Н. О. Структурні елементи позаекономічних інститутів / Н.О. Пачева // Бъдещите изследвания : материали за международна научна практична конференция, (17–25 февруари 2012). – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – Т. 9 : Икономики. – С. 82–85. (0,1 д.а.).

18. Пачева Н. О. Походження категорії «соціальний капітал» та вплив позаекономічних інститутів на його формування / Н. О. Пачева // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи : матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф., (м. Умань, 18 травня 2012 р.). – Умань : Видавець «Сочінський», 2012. – С. 67–69. (0,1 д.а.).

19. Пачева Н. О. Вплив позаекономічних інститутів на розвиток корпоративного сектора / Н. О. Пачева // Wyksztalzenie i nauka bez granic – 2012 : materiały VIII Miedzynarodowej naukowipraktucznej konferencji, (07–15 grudnia 2012 roku). – Przemysl : Nauka i studia, 2012. – Vol. 13 : Ekonomiczne nauki. – С. 57–59. (0,1 д.а.).

20. Пачева Н. О. Формування людського та інтелектуального капіталу в процесі суспільного відтворення / Н. О. Пачева // Бъдещето въпроси от света на науката : материали за 8-а международна научна практична конференция, (17–25 декември 2012). – Т. 15 : Икономики. – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2012. – С. 53–55. (0,1 д.а.).

21. Pacheva N. Noneconomic institutes / N. Pacheva // Věda a vznik – 2012/2013 : materialy IX mezinárodní vědecko-praktická konference, (27 prosince 2012 – 05 ledna 2013 roku). – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2013. – Díl 15 : Ekonomické vědy. – P. 14–17. (0,2 д.а.).
22. Пачева Н. О. Ментальність як соціокультурний позаекономічний інститут / Н. О. Пачева // Пріоритети розвитку національної економіки в умовах євроінтеграції України : зб. матеріалів Міжнар. інтернет-конф., (м. Умань, 1 лютого 2013 р.). – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – С. 27–29. (0,1 д.а.).
23. Пачева Н. О. Довіра як соціокультурний позаекономічний інститут / Н. О. Пачева // Розвиток соціально-економічних систем в трансформаційних умовах : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. студентів і молодих вчених, (м. Бердянськ, 6–7 лютого 2013 р.). – Донецьк : Вид-во «Світ книги», 2013. – С. 137–138. (0,1 д.а.).
24. Пачева Н. О. Культура – рушій суспільного відтворювального процесу / Н.О. Пачева // Новината за напреднали наука : матеріали за 9-а международна научна практична конференция, (17–25 май, 2013). – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – Т. 15 : Икономики. – С. 22–24. (0,1 д.а.).
25. Якубенко В. Д. «Тріада соціального капіталу» / В. Д. Якубенко, Н. О. Пачева // Політичні, правові та фінансово-економічні пріоритети розвитку економіки України: стратегія і перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., (м. Умань, 30 травня 2013 р.). – Умань : ВПЦ «Візаві», 2013. – С. 64–66. (0,2 д.а., особисто автору 0,1 д.а., досліджено структурні елементи соціального капіталу).
26. Пачева Н. О. Сутність та значення соціально-корпоративного капіталу / Н. О. Пачева // Achievement of high school – 2013 : матеріали за VIII-а международна научна практична конференция, (17–25 November, 2013). – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2013. – Т. 10 : Икономики. – С. 74–76. (0,1 д.а.).
27. Пачева Н. О. Соціальні мережі як структуроутворююча властивість соціального капіталу / Н. О. Пачева // Věda a vznik – 2013/2014 : materialy X mezinárodní vědecko-praktická konference, (27 prosince 2013 – 05 ledna 2014 roku). – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2014. – Díl 12 : Ekonomické vědy. – P. 3–5. (0,2 д.а.).
28. Пачева Н. О. Особливості походження поняття «соціальна рента» та її значення / Н. О. Пачева // Образованието и науката на XXI век : матеріали за 10-а международна научна практична конференция, (17–25 октомври 2014 г.). – София : «Бял ГРАД-БГ» ООД, 2014. – Т. 3 : Икономики. – С. 62–63. (0,1 д.а.).
29. Пачева Н. О. Особливості походження та значення поняття «соціальна рента» / Н. О. Пачева // Zprávy vědecké ideje – 2014 : materiály X mezinárodní vědecko – praktická konference, (27 října – 05 listopadu 2014 roku). – Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2014. – Díl 3 : Ekonomické vědy. Administrativa. – P. 7–9. (0,1 д.а.).
30. Пачева Н. О. Вплив основних позаекономічних інститутів на відтворення соціального капіталу / Н. О. Пачева // Conduct of modern science - 2014 : materials of the X International scientific and practical conference, (November 30, 2014 – December 7, 2014). – Sheffield : Science and education LTD, 2014. – Vol. 7 : Economic science. – P. 28–29. (0,1 д.а.).
31. Пачева Н. О. Розвиток методики вимірювання соціального капіталу / Н.О. Пачева // Areas of scientific thought – 2014/2015 : materials of the XI International scientific and practical conference, (December, 2014). – Sheffield : Science and education LTD, 2014. – Vol. 6 : Economic science. Governance. – P. 18–19. (0,1 д.а.).

32. Пачева Н. О. Рівні накопичення соціального капіталу / Н. О. Пачева // Wykształcenie i nauka bez granic – 2014 : materiały X Międzynarodowej naukowo-praktycznej konferencji, (07–15 grudnia 2014 roku). – Przemysł : Nauka i studia. – Vol. 8 : Ekonomiczne nauki. – P. 59–61. (0,2 д.а.).

АНОТАЦІЯ

Пачева Н. О. Місце позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.01 – економічна теорія та історія економічної думки. – ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – Київ, 2015.

Дисертацію присвячено комплексному теоретичному дослідженню сутності та місця позаекономічних інститутів у відтворенні соціального капіталу. Досліджено вплив правових, політичних, ідеологічних та етичних позаекономічних інститутів на відтворення соціального капіталу. Визначено необхідність удосконалення трактування змісту позаекономічних інститутів. Встановлено їх функціональний та структурний вплив, який проявляється через систему стимулів та систему обмежень, що дозволяє використовувати їх як інструмент економічного регулювання.

Обґрунтовано можливості ідентифікації процесів відтворення соціального капіталу та капіталу як економічного фактору. Віднесено до капітальних благ складові соціального капіталу (соціальних мереж, норм та цінностей, довіри) та пояснено їх здатність до розширення, нагромадження та включення в економічний кругообіг. Ці складові виступають його внутрішніми позаекономічними, інституційними чинниками. Доведено, що інвестування в соціальний капітал та його відтворення мотивовані можливостями отримання специфічного доходу (соціальної ренти).

Визначено, що відтворення соціального капіталу на мікро-, мезо-, макрорівнях за допомогою соціальних мереж, норм та цінностей і довіри слугуватиме інтенсивному економічному розвитку організації, регіону, держави. Сформульовано та визначено можливості оптимізації процесу відтворення соціального капіталу на кожному з досліджуваних рівнів. Доведено їх ефективність для стабільного розвитку підприємства (організації), регіону та економіки загалом.

Ключові слова: позаекономічні інститути, правові інститути, політичні інститути, ідеологічні інститути, етичні інститути, соціальний капітал, відтворення соціального капіталу, соціальні мережі, норми та цінності, довіра, соціальна рента.

АННОТАЦИЯ

Пачева Н. А. Место внеэкономических институтов в воспроизводстве социального капитала. – Рукопись.

Диссертация на соискание учёной степени кандидата экономических наук по специальности 08.00.01 – экономическая теория и история экономической мысли. – ГВУЗ «Киевский национальный экономический университет имени Вадима Гетьмана». – Киев, 2015.

Диссертация посвящена комплексному теоретическому исследованию сущности и места внеэкономических институтов в воспроизводстве социального капитала. Исследовано влияние правовых, политических, идеологических, этических внеэкономических институтов на воспроизводство социального капитала. Обоснована необходимость усовершенствования трактовки категории внеэкономические институты.

Выявлено экономическую сущность категории внеэкономические институты как комплекса социально-экономических институтов (социальные сети, нормы и ценности, доверие). Определено, что формирование внеэкономических институтов в период трансформации социально-экономических отношений влияет на воспроизводство социального капитала на микро-, мезо- и макроуровнях. Показано, влияние социального капитала и его составляющих: социальных сетей, норм и ценностей, доверия на систему социально-экономических отношений. Воспроизводство социального капитала с помощью внеэкономических институтов приведет к позитивным сдвигам в стабилизации социально-экономического развития.

В диссертации доказано, что уровневое воспроизводство социального капитала с помощью социальных сетей, норм и ценностей и доверия служит интенсивному экономическому развитию организации, региона, государства. Сформулированы и определены уровневые (микро-, мезо-, макро-) возможности оптимизации процессов воспроизводства социального капитала.

Теория социального капитала концентрирует свое внимание на таких понятиях, как отношения и связи. В работе под «внеэкономическими институтами» понимаются формальные и неформальные правила и нормы поведения, которые непосредственно не связаны с организацией экономической деятельности и обеспечивают целостность процесса воспроизводства социального капитала. Они опосредствуют эту связь через предсказуемость и мотивацию поведения экономических субъектов, минимизацию транзакционных издержек, доступ к необходимой информации, ресурсом и благ, упрощение взаимоотношений и взаимодействия между экономическими агентами. Это, в свою очередь, дает возможность сэкономить на масштабах деятельности. Внеэкономические институты выступают важным и неотъемлемым условием существования общества, с их помощью естественно объединяются интересы различных субъектов хозяйствования и вносятся новые, более совершенные коррективы в экономическое развитие. Новая институциональная экономическая теория является определяющей методологической наукой в исследовании внеэкономических институтов как комплекса социальных институтов, выполняющих роль регулирующего механизма в социально-экономических связях между субъектами экономической системы, устанавливают соотношение по использованию ресурсов в хозяйственной деятельности.

В диссертации показано, что структурные элементы социального капитала (социальные сети, доверие, нормы и ценности) выполняют функцию внутренних неформальных внеэкономических механизмов координации поведения людей в обществе. Действенные внеэкономические институты оказывают позитивное влияние на устойчивое экономическое развитие, обеспечивая возможность длительному сотрудничеству и развитию социального капитала. Доказано, что инвестирование в социальный капитал и его воспроизведения мотивированы возможностями получения специфического дохода (социальной ренты).

Эффективное развитие государства возможно через создание надежной сети социальных отношений, построенных на доверии и установленным нормам. Основной тенденцией для развития и воспроизводства социального капитала является тенденция для создания стабильного общества, потому что главная задача внеэкономических институтов состоит в том, что они уменьшают неопределенность человеческих действий, поведение людей делают предсказуемым (принадлежность к разным группам, негосударственным организациям, в которых царят свои нормы, привычки и традиции), снижают транзакционные издержки.

Ключевые слова: внеэкономические институты, правовые институты, политические институты, идеологические институты, этические институты, социальный капитал, воспроизводства социального капитала, социальные сети, нормы и ценности, доверие, социальная рента.

ANNOTATION

Pacheva N.O. The place of noneconomic institutes in reproduction of social capital.

– Manuscript.

Dissertation for the Candidate degree in economic sciences, speciality 08.00.01 - Economic theory and history of economic thought. - SHEE" Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman". - Kyiv, 2015.

The dissertation is devoted to integrated theoretical research of the essence and place of noneconomic institutes in reproduction of social capital. Influence of legal, political, ideological and ethics noneconomic institutes on reproduction of social capital is investigated. Necessity of noneconomic institutes contents interpretation improvement is defined. Their functional and structural influence which is realized through the system of incentives and the system of restrictions is established. The actual reasons of noneconomic institutes usage in social development that allows to use them as the instrument of economic regulation are covered.

Identification possibilities of reproduction processes of social capital and capital as economic factor are justified. Components of social capital (social networks, norms and values, trust) are referred to capital goods and their capacity for expansion, accumulation and inclusion in economic circular flow are explained. Internal noneconomic, institutional factors are its components. It is proved that investment into the social capital and its reproduction are motivated with the opportunities of specified income receipt (social rent).

It is defined that reproduction of social capital on micro, meso - macrolevels by means of social networks, trust, norms and values will promote intensive economic development of organization, region, state. The possibilities of optimization of social capital reproduction process at each investigated levels are formulated and defined. Their efficiency in reference to stable development of enterprise (organization), region and economy in whole is proved.

Keywords: noneconomic institutes, legal institutes, political institutes, ideological institutes, ethics institutes, social capital, reproduction of social capital, social networks, norms and values, trust, social rent.